

# Två etnologiska discipliner i Åbo

Helena Ruotsala

Etnologer i Åbo kan njuta av en mångfald som kommer av att det finns två universitet och två etnologiska discipliner. På finsk sida var man länge intresserad av finsk-ugriska folk, man skulle beforska finnarnas historia, språk och identitet. I synnerhet ansågs fältarbeten i Sibirien spännande och givande. Många etnologer hade dessutom börjat sin karriär som språkforskare, arkeologer eller historiker. Etnologin på finsk sida formades alltså med hjälp av granndiscipliner och ingick i det nationella projektet. Ämnet var viktigt för en ung nation samtidigt som etnologins tillblivelse och tillväxt i universitetsvärlden gynnades av denna koppling. Som framgått i andra delar av föreliggande volym färgades den svenska etnologin också av det nationella projektet, men från andra sidan språkgränsen (t.ex. Östman & Villstrand).

Etnologin vid Åbo Akademi (ÅA) fyller nu 100 år och på Åbo universitet (ÅU) firades ämnets 50-årsjubileum för några år sedan, närmare bestämt 2007. Ämnens namn har varierat under olika tidsperioder, men numera går båda under benämningen etnologi (på svenska respektive finska). Disciplinerna följer på detta sätt den internationella trenden och även vid Helsingfors

universitet kommer ämnet i framtiden att byta namn till etnologi. I detta bidrag skall jag diskutera likheter och skillnader mellan de etnologiska disciplinerna i Åbo. Undervisningen vid ÅU sker i stort sett på finska, med små undantag för engelska, och på ÅA, med sitt fokus på den svenska minoriteten, är huvudspråket svenska. Men finns det även innehållsmässiga skillnader eller är likheter mer framträdande?

På hemsidan för Nordisk etnologi vid ÅA framgår det att ämnet "intresserar sig för människors sätt att leva sina liv; deras vardag, vanor, traditioner och föreställningsvärldar". Vardagens praktiker är en grundläggande utgångspunkt och dessa praktiker präglas av kulturmönster som kan förändras genom kulturmöten. De tre traditionella etnologiska dimensionerna, tid, plats och social bundenhet finns också med som ett fundament, även om tiden till viss del handlar om nutid och platsens betydelse är mer synlig och viktigare än social bundenhet. Etnologin vid ÅU studerar i likhet med de svenska kollegorna även vardagslivet och dess olika praktiker. Tidigare studerade etnologin vid ÅU folkkultur och dess olika variationer. Idag förstår man forskningsobjektet, folket, på ett annat sätt. Etnologins folk utgör inte en homogen grupp, utan består av olika sociala grupper eller kategorier respektive etniskt baserade gemenskaper. Även i detta avseende finns det likheter mellan etnologin vid ÅU och ÅA. Inom båda disciplinerna ryms dessutom snarlika forskningsteman såsom urbanetnologi, turism och miljöetnologi. The Animal Turn, eller djurstudier, har också blivit ett viktigt tema inom disciplinerna, vilket speglas i doktorsavhandlingar och post doc-studier.

Tidsperspektivet har, som indikerats ovan, till viss del förändrats inom båda disciplinerna; från ett längre historiskt perspektiv till att även omfatta nutidsinriktade studier. Den kulturhistoriska inriktningen har, som framgår i bland annat Hagel-

stams bidrag i denna jubileumsvolym, varit viktigt inom etnologin vid ÅA från början. Gabriel Nikander (1921–1952) satte tonen och efter honom har det kulturhistoriska spåret värnats av Helmer Tegengren (1952–1972), Nils Storå (1972–1997) samt Anna-Maria Åström (1999–2015). Under den nuvarande professorn Fredrik Nilssons ledning har det kulturhistoriska perspektivet stadigvarande en central position, även om nutidsstudier också har en framskjuten ställning. På hemsidan betonas att etnologin vid ÅA undersöker ”företeelser i finlandssvensk, finländsk och nordisk vardag, både som fenomen i nutiden och ur ett historiskt perspektiv”.

Det finns sålunda en del likheter mellan ämnena som till viss del varit betydelsefullt för samarbetet emellan dem. Jag skall längre fram diskutera samarbetet, men först går jag igenom den finska etnologins historia i Åbo. Denna har nämligen varit annorlunda jämfört de andra etnologiska disciplinerna i Finland, så även den vid ÅA. Etnologin i Jyväskylä universitet har kommit in i bilden senare och jag väljer därför att utelämnat etnologin vid detta lärosäte.

## **Etnologi vid Åbo universitet**

Den humanistiska fakulteten vid ÅU fyllde 100 år i fjol 2020, men det dröjde till 1950-talet innan etnologi (*kansatiede*) tillkom som undervisningsämne vid universitetet. Först kunde ämnet endast studeras på grundnivå, men senare utvecklades studiemöjligheterna till att även omfatta en kandidatexamen i etnologi. Docenter från Helsingfors universitet, Toivo Vuorela och Niilo Valonen, föreläste inledningsvis i Åbo och undervisningen påminde därmed om vad som kunde studeras i Helsingfors, exempelvis traditionella agrara näringar och binäringar, bostäder, bostadsformer samt klädsel. Tonvikten låg på den agrara bon-

dekulturen samt de finsk-ugriska folken. Professuren i etnologi vid Helsingfors universitet tillkom 1921 och som nämnts var ämnet nära kopplat till det nationella projektet. Med etnologins hjälp kunde Finlands forntid, historia och identitet undersökas och dokumenteras (Talve 1984; Hieta 2019; Lehtonen 1972; Åström et al. 2001). Ämnets koppling till det nationella projektet var inte lika synligt i etnologin vid ÅU.

Det etnologiska institutet vid ÅU grundades 1958 och professorn i sociologi, Esko Aaltonen, var viktig i sammanhanget. Enligt honom behövde ÅU etnologi eftersom ämnet skulle bredda humanistiska fakultetens utbud. Genom att hämta inspiration från den svenska modellen med professor Sigurd Erixon som ledstjärna ville Aaltonen dessutom att etnologin skulle vara annorlunda jämfört med de andra etnologiska institutionerna i Finland. Hanneleena Hieta (2019) beskriver Aaltonens (och Erixons) betydelse på följande vis:

Aaltonen förstod att i Sverige var Sigurd Erixon den största auktoriteten inom folklivsforskningen och han hade redan närmat sig sociologins samtidsstudier. Forskningsobjektet bestod av människan och samhället i vilket människan lever. På ena sidan närmade sig den nordiska etnologin sociologin och på andra sidan hade de nordiska sociologerna närmat sig folklivsforskning.

Ilmar Talve skulle sedermera förverkliga denna idé. Talve kom som flykting från Estland till Stockholm där han fortsatte sina etnologiska studier vid Stockholms universitet under ledning av Erixon. Redan som doktorand hade Talve kontakter med finländska etnologer och jobbade av och till i Finland. Hans dröm var att få en fast tjänst i Finland, för han trodde inte att en sådan väntade i framtiden i Sverige. Som licentiat flyttade han till Åbo och blev senare, 1960, den första professorn i etnologi vid ÅU. Discipli-

nen hette vid hans ankomst Finländsk och jämförande etnologi (*suomalainen ja vertaileva kansatiede*) och undersökte huvudsakligen Finlands folk, närbesläktade folk samt Skandinavien's andliga och materiella folkkultur. Med det finländska ville man även omfatta finländare som bodde utanför Finlands gränser, såsom i svenska Tornedalen, kvänerna i Norge samt skogsfinnar i Sverige och Norge. Den komparativa aspekten var viktig; östersjöfinska folk och deras kultur skulle jämföras med det skandinaviska.

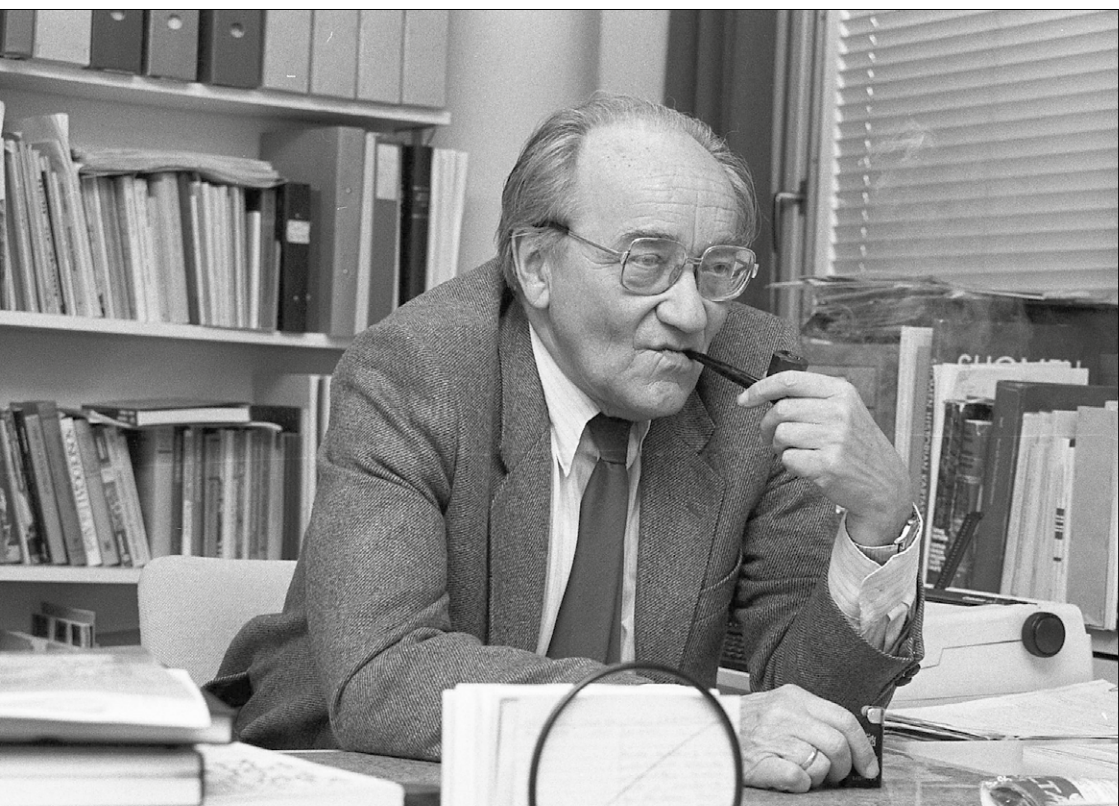
Ilmar Talve arbetade som professor under en lång period, 1962–1986, och kunde därmed bygga ett ämne från grunden som bland annat innebar en innehållsmässig distans till de äldre etnologiska disciplinerna i Finland. Studier av finsk-ugrisk folkkultur samt föremålsforskning fanns redan inom etnologin vid Helsingfors universitet så den behövde man enligt honom inte studera vid ÅU. På 1960-talet var tillika nationalistiska teman inte längre relevanta. Dessutom hade etnologin fått en stämpel som ett gammalmodigt ämne och betraktades därmed inte som en samhällsrelevant disciplin.<sup>1</sup> Nutidsforskning intresserade därutöver inte finska etnologer som därmed inte uppmärksammade de förändringar som skedde i Finland, t.ex. migrationen från landsbygdens jordbruk till industriarbete i städer runt om i Finland och Sverige. Etnologin skulle således förnya sig och detta i konkurrens med nya discipliner såsom antropologi och i samarbete med intressanta ämnen såsom sociologi (Räsänen 1997:21–22).

Vad skulle då det nya etnologiska institutet vid ÅU göra? Under ledning av Talve ville etnologin ta en annan riktning än övriga etnologiska discipliner i Finland. Talve hade avlagt sina dokto-

---

<sup>1</sup> Enligt den tyska etnologen Herman Bausinger blev etnologin redan på 1800-talet en konservativ räddningsdisciplin som skapade distans mellan forskaren och de som han beforskade (Bausinger 1969:232–243). Uppmärksamheten riktades mot den förflutna agrara bondekulturen (Kirveennummi 1997:36–37).

randstudier i Sverige och förde med sig nya tankar om etnologi. Enligt honom borde etnologin bli mer observant på samhällliga förändringar i samtiden. Talves tankar om en ny etnologisk profil stämde överens med Esko Aaltonens funderingar om etnologins roll vid ÅU genom att båda betonade etnologins roll i samhället (Talve 2004:287; Aaltonen 1952:13; Hieta 2019). Sigurd Erixons tankar om en modern etnologi kom alltså till ÅU via två vägar: professorn i sociologi Esko Aalto planerade etnologins ankomst och senare profilerade professor Ilmar Talve ämnet.



Ilmar Talve i Fennicum 1985. (Fotograf Jarmo Koskinen 1985, Turun yliopiston keskusarkisto)

I sin installationsföreläsning *Den finländska etnologin idag och imorgon (Suomalainen kansatiede tänään ja huomenna)* (1963) skisserade Talve på de nya riktlinjerna för etnologin vid ÅU. Han ville att studiet av folk och folkkultur skulle ta hänsyn till de förändringar som skedde i samhället. De viktigaste förändringarna var den samhällsliga utvecklingen, urbaniseringen, industrialiseringen (som hade börjat redan under 1800-talet) och moderniseringen. Under Ilmar Talves tid flyttade sig därmed etnologin från den antikvariska finsk-ugriska etnologin i riktning mot en mer samhälls- och nutidsorienterad etnologi. Den tendensen ser man ännu idag, även om jag är den tredje professorn efter Ilmar Talve (de andra har varit Matti Räsänen och Pekka Leimu) (Ruotsala 2018). Forskningens tidsmässiga perspektiv har stadigt närmat sig nutidsforskning samt även omfamnat framtidsforskning. Men de teman som Ilmar Talve (1979) betonade – stadsetnologi, den heterogena uppfattningen av folk, industriell etnologi samt de rurala förändringarna – är aktuella också nu i etnologi. Om det berättar många avhandlingar under 2000-talet. Samtidigt som etnologin vid ÅU sålunda följer ett delvis annat förlopp jämfört med etnologin vid ÅA så har det över tid utvecklats samarbeten över gränserna.

### **Det etnologiska samarbetet i Åbo**

Fast språket och språkpolitiken har varit annorlunda i de två etnologiska disciplinerna i Åbo, har personalen och i synnerhet professorerna ofta varit tvåspråkiga. Både disciplinens innehåll och storlek – eller bättre sagt litenhet – samt personliga kontakter har varit viktiga för samarbetet. Samarbetet har också varierat genom åren. När jag betraktar saken noggrannare, hör samarbetet kanske till den tysta kunskapen. För min del kan jag

reflektera kring samarbetet under de senaste årtiondena, från 1990-talet och framåt. Men redan tidigare, sedan etnologernas vetenskapliga förening, Ethnos rf, hade grundats 1972, har det funnits samarbeten mellan etnologerna i Åbo: Både Nils Storå och Ilmar Talve var medlemmar i Ethnos från början; etnologer från såväl ÅA som ÅU har varit medlemmar i föreningens styrelse samt deltagit i sammanhang organiserade av Ethnos. Det har också skrivits och redigerats böcker i samarbete. Etnologernas egen kongress, Etnologidagarna, har arrangerats i Åbo vid några tillfällen och då i samarbete mellan disciplinerna. De finsk-ungerska symposierna – det första anordnat redan 1982 – hör också till samarrangemangen.

Forskningsarbetet blev intensivare under ledning av docent, senare professor vid ÅU, Matti Räsänen (1987–1995). I ett projekt initierat av Räsänen, om social struktur och livsföring i Kaskö under 1900-talet, arbetade exempelvis Anna-Maria Åström, sedermera professor i etnologi vid ÅA och docent vid ÅU. Hon skrev om kontinuitet och förändring i en småstad som Kaskö (Åström 1985). Som professor i etnologi ledde Räsänen även ett internationellt projekt om Lovisa-Vöru, där en svenskspråkig forskare från ÅA, Marina Airo, deltog. I båda projekten studerades tvåspråkiga industristäder vid kusten. I synnerhet den finlandssvenska stadsetnologin har studerat staden ur språkgruppens synvinkel. Stadsetnologisk forskning har senare fokuserat på trästädernas kulturarv och gentrifiering (t.ex. Lillbroända-Annala 2010). Stadsetnologi har således varit och är också fortsättningsvis ett viktigt tema i båda disciplinerna (se Åströms bidrag om urban etnologi). Under vårterminen 2021 genomfördes till exempel en gemensam fältarbetskurs i stadsdelen Port Arthur i Åbo, där studenterna lärde sig att göra etnografiskt fältarbete om bostäder, inredningar och miljö. Handle-



dare och studenter kom både från ÅA och ÅU. Arbetet genomfördes i samarbete med Åbo museicentral.

En liten men viktig samarbetsform utgörs av arkivlinjen som har studenter från båda universiteten och från båda disciplinerna. Ett liknande samarbete gäller museologi. Undervisningen sker på båda språken och såväl finsk- som svenskspråkiga lärare undervisar. Gemensamma seminarier för doktorander har också varit en viktig del av samarbetet. Detta samarbete inleddes av undertecknad samt Åström och har fortsatt under Fredrik Nilssons tid som professor i etnologi vid ÅA. Seminarierna har varit viktiga som arena för det vetenskapliga samtalet, men också som tillfälle för nätverkande. De har varit viktiga också för den vetenskapliga fördjupningen och dialogen över universitets-, nations- och språkgränsen. Fördjupningen möjliggörs även genom att seminariedeltagarna inte enbart utgörs av inhemska doktorander, utan även av mer seniora forskare från såväl Finland som andra länder. Språket har inte varit ett hinder, utan redan i början var det lätt att hantera eftersom alla kunde tala sitt eget modersmål. Under de senaste åren har språket övergått till engelska till följd av att alla inte förstår de båda inhemska språken i Finland. Finskspråkiga studenter är osäkra när de ska tala svenska, fast de vill att svenskspråkiga doktorander skall tala svenska då det ger dem möjlighet att höra och använda svenska.

Lärarytbytte har varit en annan, om än mindre del av samarbetet, framför allt i formen av vikariat. Doktorer, docenter och professorer har även varit opponenter, medverkat i betygsnämnder och levererat docentutlåtanden. Även detta handlar om ett vardagligt samarbete som tenderar att glömmas bort som ett betydelsebärande element.

## Etnologisk forskning på svenska och på finska

Vi har haft två etnologiska discipliner i Åbo i över 50 år. I båda disciplinerna har vi haft långvariga professorer såsom Ilmar Talve och Nils Storå. Disciplinerna var tidigare mer olika, men numera skiljer få saker. Etnologin vid ÅA har en nordisk betoning och studerar företeelser i finlandssvensk, finländsk och nordisk vardag. Det kulturhistoriska perspektivet är dessutom framträdande. Till viss del är detta två områden som skiljer ämnena åt. Den nordiska etnologin nämner som ett viktigt tema kulturell identitet och inom detta tema studeras nationella identiteter, etnicitet, genus, klass samt frågor rörande minoritetsaspekter och postkolonialism. Detta är teman som inte är främmande för etnologin vid ÅU. Utöver kulturmöten vill jag lyfta fram till exempel stads-etnologi, kulturarv, gräns- och gränsområden samt djurstudier som viktiga teman hos båda etnologidisciplinerna. Arkiv och arkivmaterial har likaså varit viktiga för båda disciplinerna.

Kulturanalys har blivit allt viktigare inom båda disciplinerna och vid ÅA kan studenter dessutom erhålla en kandidatexamen i kulturanalys. Också det vardagliga samarbetet mellan olika forskare på individ- och institutionsnivå har blivit vanligare och nödvändigare genom åren. Kanske är det huvudsakligen språket som skiljer de två etnologiska disciplinerna åt idag. Om så är fallet så borde kanske samarbetet öka ytterligare i framtiden för att på så sätt låta de båda inhemska språken mötas i undervisning, fältarbete samt forskning. Tillsammans är vi större och mer. Att ha två etnologiska discipliner i samma stad är en stor rikedom, som vi måste värna och dra nytta av.

## Litteraturförteckning

- Aaltonen, Esko 1952. Sosiologian asemasta ja tehtävistä meidän oloissamme. *Suomalainen Suomi*, 1/1952.
- Bausinger, Herman 1969. Kritik der Tradition. *Zeitschrift für Volkskunde*, 1969.
- Hieta, Hanneleena 2019. *Kansatieteen opetus Turun yliopistossa ennen kansatieteen laitosta*. [http://ilmartalve100.utu.fi/?page\\_id=1604](http://ilmartalve100.utu.fi/?page_id=1604) (Läst 1.7.2019).
- Kirveennummi, Anna 1997. Kulttuuri, kansatiede ja kritiikki. Murtumia 1900-luvun lopun tiedonintresseissä ja kulttuurikäsitksessä. Teoksessa Teppo Korhonen & Pekka Leimu (red.) *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Turku, Täydennyskoulutuskeskus, 33–55.
- Lehtonen, Juhani U. E. 1972. U.T. Sirelius ja kansatiede. *Kansatieteellinen Arkiosto*, 23. Helsinki, Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2010. *Från kåk till kulturarv. En etnologisk studie av omvärderingen av historiska trästadsområden i Karleby och Ekenäs*. Åbo, Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press.
- Ruotsala, Helena 2018. Meänkieli herättää tunteita - mistä kentän kielivalinnat kertovat? I: Fingerroos, Outi, Lundgren, Maija, Lillbroända-Annala, Sanna & Koskihaara, Niina (red.) *Yhteiskuntaetnologia*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ruotsala, Helena 2019. Kolmen kotimaan mies – Professori Ilmar Talven syntymästä 100 vuotta. *Sananjalka*, 61, 272–280.
- Räsänen, Matti 1997. Kansan kulttuurista ihmisen arkeen. Tutkimuksen painopistealueita toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Teppo Korhonen & Pekka Leimu (red.) *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Turku, Täydennyskoulutuskeskus, 21–32.
- Storå, Nils 1993. *Resurser, strategier, miljöer. Etnologiska uppsatser av Nils Storå*. Åbo.
- Talve, Ilmar 1979. *Suomen kansankulttuuri*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Talve, Ilmar 1984. Turun yliopiston kansatieteen laitos 1958–1983. *Scripta Ethnologica*, 34. Turku, kansatiede.
- Talve, Ilmar 2004. *Kolme kotimaata*. Turku, Aurora.
- Tegengren, Helmer 1952. *En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark. Studier i Nordfinlands kolonisationshistoria*. Åbo: Åbo Akademi.
- Åström, Anna-Maria 1985. *Social struktur och livsföring i Kaskö under 1900-talet: Kaskö kontinuitet och förändring i en småstad*. Helsingfors, Finska Litteratursällskapet.
- Åström, Anna-Maria, Lönnqvist, Bo & Lindqvist, Yrsa 2001. *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävvelse i kulturanalytiskt perspektiv*. Helsingfors, Svenska Litteratursällskapet.